

Szegedi Tudományegyetem
Informatikai Intézet

SZAKDOLGOZAT

Bencsik Dávid
2018

Szegedi Tudományegyetem
Informatikai Intézet

Automataelméleti feladatok generálása

Szakdolgozat

Készítette:

Bencsik Dávid

programtervező informatikus BSc

szakos hallgató

Témavezető:

Dr. Fülöp Zoltán

egyetemi tanár

Szeged
2018

Feladatkiírás

A hallgató feladata a reguláris nyelvek tulajdonságainak és a véges automata konstrukcióknak (egyesítést, metszetet, iteráltat felismerő automata, minimalizálás) az áttekintése és ezeknek egységes módon történő leírása. Gyakorlati részként a hallgató készítsen olyan programot, amely automataelméleti feladatokat generál, képes megoldásokat fogadni és kiértékelni.

Tartalmi összefoglaló

A szakdolgozatomban egy feladatgeneráló programot írok C++ nyelven. A célom vég-eredményben egy olyan módszer kidolgozása, amellyel tetszőleges témájú feladatokat lehet véletlenszerűen generálni az egyes diákok igényeihez igazítva. Ez hasznos lehet tanároknak a munkájuk megkönnyítéséhez, illetve e-learning rendszerek alapját is képezheti. Ez az általános program azonban igen összetett, ezért a rendelkezésre álló időben egyenlőre egy olyan generátort valósítok meg, amely egy fix témában ad feladatokat.

Ez a téma a véges automatákkal kapcsolatos feladat. Ilyen feladat például:

"Adj meg olyan $\{a,b\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: szó, amelyben $|W|_a$ 3-mal osztható!"

Választásom azért esett a véges automatákra, mert közel állnak a számítástudományi alapproblémákhoz, így a véletlen-generáláshoz is.

A szakdolgozat bemutatja a fentebb felvázolt témát, ismerteti a feladatokat, a generálási módszert, az ehhez szükséges algoritmusokat, továbbá ezek elméleti, gyakorlati jellegű kérdéseit boncolgatja.

Szó lesz továbbá a feladatgeneráló felhasználásának lehetőségeiről, ezek hatékonyságáról, hasznosságáról.

Kulcsszavak: véges automata, feladatgenerátor, procedurális generálás, e-learning

Bevezetés

Napjainkban a technológia és a népesség robbanásával egyre homályosabbá válik az ember, a gép és az intelligencia viszonya. Ahhoz, hogy az oktatás ki tudja elégíteni a munkaerőpiac folyamatosan változó igényeit és hogy a gépesítés miatt munkájukat veszítő emberek tovább tudják magukat képezni, minden eszközre szükség van.

Ilyen eszközök a tanintézményekben az oktatók munkáját segítő rendszerek, vagy például az e-learning rendszerek, amelyekkel egy weboldaltól is tanulhatnak az arra vágyó emberek. Ezen rendszereknek fontos funkciója, hogy azokon a tanulók feladatokat tudjanak kapni, és a megoldásuk helyességét is ellenőrizni tudja a rendszer. Ezen feladatokat kézzel is felvihetik a rendszerbe az oktatók, de sokat könnyít a munkájukon, hogy ha a program is képes magától feladatokat adni, vagy legalább a felvitt feladatokat kis mértékben variálni, hogy ne mindenki ugyanazt kapja. A szakdolgozatomban egy ilyen automatikus feladat-generáló rendszert ismertetek és implementálok C++ nyelven. A feladatok témája a véges automaták.

Eredetileg szerettem volna egy teljes e-learning rendszert kialakítani, nem csupán a feladat-generátort, de erre sajnos nem jutott időm.

Egy ilyen generáló program felépítése nagyon egyszerű is lehet, ha kompromisszumokat vállalunk, de ha szeretnénk a program működését olyan jóra megcsinálni, mint ahogy azt álmainkban elképzelnénk, akkor nagyon gyorsan komoly számítástudományi problémákba ütközünk. Ezen problémák egy részét a szakdolgozatban jellemzem és megmutatom a megoldásukat, vagy olyan módszereket, amelyek bizonyos mértékben megoldják azokat. Sok probléma azonban meghaladja szakmai képességeimet, ezekről is szót ejtek.

Azért vágtam neki ennek a témának, mert szerintem nagyon érdekes és úgy gondolom, hogy közvetett módon a területnek társadalmi hasznossága is van. Korábban is foglalkoztam hasonló jellegű problémákkal, de az egyetemi tanulmányaim és a szakdolgozat készítése során sokat nőtt a tudásom, amellyel később talán nehezebb feladatokat is meg tudok majd oldani, esetleg kézzel fogható eredményt produkálni. Ilyen eredmény lenne a szakdolgozatban vázolt működés kiterjesztése tetszőleges témákra és egy e-learning rendszer kifejlesztése ami használható és hasznos.

Tartalomjegyzék

Feladatkiírás	3
Tartalmi összefoglaló	4
Bevezetés	5
1. Véges automaták	8
1.1. Alapfogalmak	8
1.1.1. Abc	8
1.1.2. Abc feletti szavak	8
1.1.3. Szavakkal kapcsolatos jelölések	8
1.1.4. Nyelv	9
1.1.5. Műveletek nyelvekkel	10
1.1.6. Automata	10
1.2. Véges automata	11
1.2.1. Véges automatás feladatok	12
1.2.2. Véges automatával felismerhető nyelvek	12
1.3. Feladat ellenőrzés	12
1.4. Algoritmusok	13
1.4.1. Direkt szorzat	14
1.4.2. Minimalizálás	16
1.4.3. Iteráltat felismerő automata	19
2. Véletlen-generálás	21
2.1. Bevezetés, procedurális generálás	21
2.2. Alapfeladat	21
2.3. Ekvivalenciák	22
2.4. Elhelyezkedés a számítástudományban	23
2.5. Véletlen-generálás a gyakorlatban	24
2.6. Módszerek véletlen-generáláshoz	24
2.6.1. Backtrack és teljes rendezés	25
2.6.2. Más ekvivalenciákra történő kiterjesztés	26
2.6.3. Szupergráf	27
2.6.4. Nemdeterminisztikus	27
3. Típusos generálás	28
3.1. Bevezetés és definíció	28

3.2.	Véges automatás feladatok típusos generálásának folyamata	29
3.3.	A típusos generálás főbb tulajdonságai	30
3.4.	Implementált típusok felsorolása	31
3.5.	Szimbolikus entitások	32
3.5.1.	Általánosítás	32
3.5.2.	Indirekció	34
3.5.3.	Foldok	35
3.6.	Nyelvi problémák a típusos generálás körül	37
4.	A magyar nyelvű feladatszöveg generálása	39
4.1.	Toldalékok	39
4.2.	Negálás	40
4.3.	Logikai kifejezések	40
4.4.	Időrendben fordított toldalékolás	41
5.	A feladatok nehézségéről	42
5.1.	A feladatmegoldás modellezése	42
5.2.	Részfeladat megoldásának lehetséges útjai	43
5.3.	A feladatmegoldás céljai	44
5.4.	A feladatok nehézségének szabályozása	45
5.4.1.	Statikus fejlődési fa	45
5.4.2.	Statisztikai módszerek	46
5.4.3.	Feladatmegoldási modellel történő finomítás	46
5.5.	A feladatok sokszínűségének növeléséről	46
6.	Összegzés	49
6.1.	A feladatgeneráló rendszerek előnyei a hagyományos módszerekkel szem- ben	49
6.2.	Példaprogram ismertető	50
	Irodalomjegyzék	51
	Nyilatkozat	52
	Melléklet	53

1. fejezet

Véges automaták

Ahhoz, hogy véges automatás feladatokról beszélhessünk, először meg kell mutatnom mik azok a véges automaták. Ehhez azonban egy sor alapfogalmat kell megismernünk. Ezek a fogalmak fontosak lesznek majd a generálásnál is.

A véges automatákkal kapcsolatos fogalmakat, algoritmusokat Fülöp Zoltán Formális nyelvek és szintaktikus elemzésük című könyvéből [1] tanultam meg.

1.1. Alapfogalmak

1.1.1. Abc

Szimbólumoknak egy tetszőleges véges, nem üres halmaza. Σ (Szigma)-val jelöljük.

$$\text{Pl.: } \Sigma = \{a, b, c, d\}$$

1.1.2. Abc feletti szavak

Σ abc feletti szavak $a_1 \dots a_k$ sorozat, ahol $k \geq 0$ és $a_1 \dots a_k \in \Sigma$.

Ha $k = 0$, azt üres szónak hívjuk, jele: ϵ (epszilon).

$$\Sigma = \{a, b\} \text{ abc-nek pl. szavai: } \epsilon, a, b, aa, ab, ba, bb, aaa \dots (\text{és még végtelen sok})$$

Σ feletti összes szó halmazát Σ^* -al jelöljük:

$$\Sigma^* = \{a_1 \dots a_k \mid k \geq 0, a_1, \dots, a_k \in \Sigma\}$$

1.1.3. Szavakkal kapcsolatos jelölések

$a^n = n$ darab egymást követő a betű (Pl. $a^5 = aaaaa$)

$a^* =$ akárhány darab egymást követő a betű (akár 0 is)

$a^+ = 1$ vagy annál több darab egymást követő a betű

Amikor azt írjuk ab , akkor nyilvánvaló, hogy egy a betűt követ egy b . Ez pontosan így van a összetett jelöléseknél is. Pl.: $a^n b^n = n$ darab a betűt követ n darab b betű, tehát $a^3 b^3 = aaabbb$. Ezt a betűk, vagy szavak konkatenációjának nevezzük.

Továbbá pár logikai jelölés:

$A \wedge B$: logikai és

$A \vee B$: logikai vagy

$\neg A$: logikai negálás

Tehát a következő mondatot: "*Nem esik az eső és fúj a szél.*" a logika nyelvén így is írhatjuk: " $\neg(Esik\ az\ eső) \wedge (Fúj\ a\ szél)$ "

$\{...\}$: halmaz definíció

$a \in \Sigma$: a eleme Σ halmaznak

$a \notin \Sigma$: a nem eleme Σ halmaznak

1.1.4. Nyelv

Definíció. Σ^* tetszőleges részhalmazát Σ feletti nyelvnek nevezzük.

Általában L -el jelöljük. $aba \in L$ azt jelöli, hogy aba szó az L nyelvnek eleme.

Példák $\Sigma = \{a, b\}$ feletti nyelvekre:

$L = \{aaa, bab, bbbba, a, \epsilon\}$: Ez egy véges nyelv, amelyet egyszerűen az elemei felsorolásával adtunk meg. A véges azt jelenti, hogy véges sok eleme van.

$L = \{a^n b^n | n > 2\}$: Ezt a nyelvet formulával adtuk meg. A formula jelentése: a szóban n darab a betűt n darab b követ, és n kettőnél nagyobb. Például $aaabbb \in L$, de $abbb \notin L$. Ha belegondolunk, ez egy végtelen nyelv, hiszen végtelen sok ilyen szó van. Az efféle jelölésben általánosan a $|$ jel bal oldalán valamilyen paraméterezett alakot adunk a nyelvben levő szavaknak, és a jobb oldalon megkötjük a paramétereket.

$L = \{w \in \Sigma^* | w\text{-ben minden } a \text{ után áll egy } b\}$: Ebben a formulás jelölésben a bal oldalon csupán annyit írtunk, hogy w egy tetszőleges Σ feletti szó (tehát itt még bármi lehet), és a jobb oldalon egy magyar mondattal adunk megkötést a szóra. Például $bbabbbab \in L$, de $aab \notin L$, továbbá $\epsilon \in L$, hiszen az üres szóra is igaz a megkötés. Ez szintén végtelen nyelv.

Tehát elég sokféleképpen adhatóak meg nyelvek (nem csak ez a 3 fajta).

Fontos itt megjegyezni, hogy a nyelv szó hétköznapi értelme eltér a fönti definíciótól. A magyar nyelvet nem szokás egyszerűen a szótárban levő lehetséges szavakkal azonosítani. El kell tehát vonatkoztatnunk a nyelv hétköznapi jelentésétől. A fentebb felvázolt formális definíció számunkra hasznosabb lesz és számítástudományokban ezt használjuk.

1.1.5. Műveletek nyelvekkel

Vegyük az $L_1, L_2, L_3 \subseteq \Sigma^*$ nyelveket. A legfontosabb műveletek a következők:

- $L_1 \cup L_2$ a két nyelv uniója, ez, mivel a nyelvek halmazként is kezelhetők, azt jelenti, hogy az uniójukban minden szó benne lesz, amelyik legalább az egyikben benne van.
- $L_1 \cap L_2$ a két nyelv metszete.
- $L_1 - L_2$ a két nyelv különbsége.
- $\overline{L_1} = \Sigma^* - L_1$ az L_1 komplementere, tehát minden szó, ami az L_1 -hez tartozó abc-ből előállhat, de L_1 -ben nincs benne.
- $L_1 L_2$ a két nyelv konkatenációja. Ez azt jelenti, hogy vesszük L_1 összes szavát, illetve L_2 összes szavát, és egymás után tesszük őket minden lehetséges kombinációban, például $\{ab, aa\}\{a, bb\} = \{aba, aaa, abbb, aabb\}$.
- L_1^n az L_1 n -dik hatványa, ez azt jelenti, hogy a nyelvet n -szer saját magához konkatenáljuk.
- L_1^* az L_1 Kleene-starja, vagy más néven iteráltja, ez azt jelenti, hogy L_1 -et tetszőlegesen sokszor (akár 0-szor) maga után konkatenáljuk.
- L_1^+ ez pedig ugyanaz, mint az L_1^* , csak a 0-szor konkatenálást kizárjuk.

1.1.6. Automata

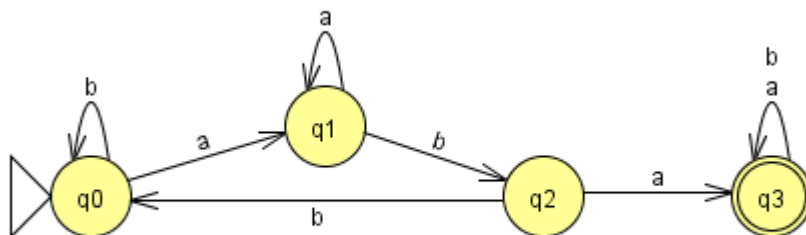
Az automata absztrakt számítógép-modellek, amelyek feladata, hogy megállapítsák a bemenetén kapott értékről, hogy az bizonyos feltételeknek megfelel, vagy sem. Ha megfelel, az automata elfogadja(felismeri), ha nem, akkor elutasítja(nem ismeri fel).

Egy rendes számítógép ennél bonyolultabb dolgokat is csinál, például adatokat tárol a merevlemezen stb., de számunkra elméleti szempontból elég azt vizsgálni, hogy egy bemenetet elfogad-e vagy sem.

Ez azért is előnyös, mert így az automata közvetlen kapcsolatba kerülnek a halmazokkal, ugyanis azt mondhatjuk, hogy az automata által elfogadott értékek egy halmazba tartoznak, így az automata egy halmazt is kijelöl. Ilyen halmazok a nyelvek is, ezért az automata bemenetét *szó*-nak szokás hívni, az automatáról pedig azt mondjuk, hogy az felismeri, hogy a bemenetként kapott szó eleme-e az adott nyelvnek.

Automatából sokféle van, egyik fajtájuk a véges automata, amellyel a szakdolgozatban foglalkozni fogok. Sokszor a véges automatákat csak simán automatáknak hívom, ez egy rövidítés, remélhetőleg nem túl zavaró.

1.2. Véges automata

1.1. ábra. Példa véges automatára

Az ábrán egy véges automata látható, ez az automata ha bemenetként kap egy szót, akkor felismeri, hogy a szó tartalmaz-e *aba*-t. Például ha a bemenetén kap egy *aaab* szót, akkor azt végigolvassa, majd megállapítja, hogy ez nem tartalmazza az *aba* részszt. Tehát a gép az *aaab* szót nem fogadja el (elutasítja).

De ha például bemenetként *babaa*-t kap, azt végigolvassa azt el fogja fogadni.

A következőképp működik: A nyíllal jelölt q_0 kezdőállapotból indul. Ekkor megnézi a szó első betűjét. Ha a , akkor továbblép q_1 -be, ha b akkor pedig egy helyben marad.

A nyilakból minden állapotnál látható, hogyha az adott állapotba adott betűt kap, akkor merre megy tovább.

Amennyiben a szót végigolvasta, megáll. Ha kétszer karikázott állapotban áll meg (végállapot), akkor a szót elfogadja(felismeri), különben nem(elutasítja).

Több ilyen végállapot is lehet, de kezdőállapot csak egy. Továbbá minden állapotból kell, hogy menjen nyíl minden abc -beli betűre (az abc itt $\Sigma = \{a, b\}$).

Formálisan a következőkkel tudunk egyértelműen definiálni egy automatát:

$M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ -t véges automatának nevezzük, ahol:

1. Q egy nem üres, véges halmaz, az állapotok halmaza,
2. Σ egy abc , az input abc ,
3. $q_0 \in Q$ a kezdő állapot,
4. $F \in Q$ a végállapotok halmaza,
5. $\delta : Q \times \Sigma \rightarrow Q$ egy leképezés, az átmenetfüggvény.

1.2.1. Véges automatás feladatok

A szakdolgozatban tárgyalt és megvalósított feladatgeneráló véges automatás feladatokat generál.

Ilyen például a következő:

"Adj meg olyan $\{a, b\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: szó, amelyben minden a -t b követ!"

A hallgató feladata, hogy fölírjon egy automatát, amely pontosan azokat a szavakat fogadja el, amelyekben minden a -t b követ.

A beküldött megoldást pedig a rendszer értékeli, hogy helyes-e.

1.2.2. Véges automatával felismerhető nyelvek

Fölmerülhet a kérdés, hogy egy ilyen kezdetleges gép mennyire tud összetett tulajdonságokat fölismerni a szavakkal kapcsolatosan. A válasz az, hogy meglepően sok mindent, de van olyan amit nem, például:

"Adj meg olyan $\{a, b\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: az a -k száma megegyezik a b -k számával"

Nincs olyan véges automata, amely ezt felismerné. Röviden azért, mert ehhez meg kellene számolnia az a -k számát a szóban, de ebből tetszőleges sok lehet, az állapotaink száma pedig fix, véges. Ezért ilyen feladatot nem is kaphat a hallgató.

Általánosan elmondható, hogy a véges automaták pontosan a reguláris nyelveket ismerik fel. A reguláris nyelvek igen egyszerű nyelvek, melyek előállíthatóak szavak konkatenációjával, uniójával és iterációjával. Számos tulajdonsága van ezeknek a nyelveknek, de ebbe részletesebben nem megyek bele.

A lényeg, hogy a feladatok mind reguláris nyelveket határoznak meg, mert pontosan ezek ismerhetők fel véges automatákkal.

1.3. Feladat ellenőrzés

Ahhoz, hogy kiértékeljük a hallgató által beküldött feladatot, összehasonlítjuk egy megoldással ami biztosan jó (*etalon*). Ezt a megoldást a generálási folyamat a feladat szövegével együtt előállítja. Ez azért nem triviális, mert egy nyelvhez több véges automata is van, amely azt felismeri. Tehát többféle helyes megoldás létezik.

A feladatunk a két véges automata (a beküldött és az etalon) összehasonlítása. Erre több módszer is létezik, íme pár.

Minimalizálással

Tudjuk azt, hogy ha két véges automata ugyanazt a nyelvet ismeri fel, akkor a minimalizáltjuk megegyezik. Illetve nem teljesen, mert ugyan a minimalizált automaták szerkezetükre teljesen megegyeznek, az állapotaik címkéi lehetnek mások.

Ha egy automata állapot-címkéinek átszámozásával megkapjuk a másikat, akkor a két automata izomorf.

A módszer tehát a következő: Minimalizáljuk mind a két automatát, majd megnézzük, hogy izomorfak-e.

Azt, hogy mi az a minimalizálás, a szakdolgozat egy későbbi fejezetében (1.4.2) ismertetem.

Halmazelmélettel

A két nyelvet, L_1 -et és L_2 -t halmazként tekintve pont úgy, mint bármely más halmazra teljesül az, hogy ha ekvivalensek, akkor, és csak akkor $(L_1 - L_2)$ üres és $(L_2 - L_1)$ üres.

Ezeket a halmazelméleti műveleteket pedig automatákkal is el tudjuk végezni. Ez a módszer nagyon egyszerű és nagyon lassú is, mert a halmazműveletek a direkt szorzat miatt négyzetes idejűek.

Ugyanakkor kevés állaputra teljesen jól működik és csak pár sor leírni, ezért a programban ezt a módszert használom.

Az algoritmus implementációja a forráskódban a **DFA : equals(DFA other)** metódus.

Hopcroft és Karp

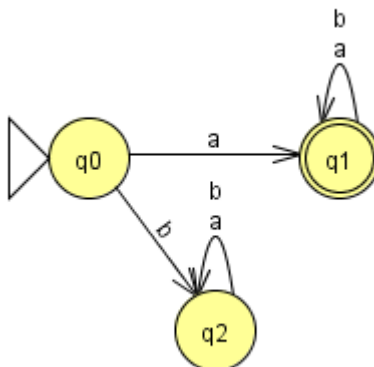
A leggyorsabb algoritmust Hopcroft és Karp[2] írták, ami lineáris. Lényegében annyit csinál, hogy a két automata állapotait a kezdő állapotból minden átmenetre párhuzamosan bejárja, és ha egy ilyen állapotpárban az egyik automata elfogad, a másik pedig nem, akkor nem ekvivalensek. Ha pedig bejárta az átmeneteit mind a kettőnek és ilyet nem talált, akkor ekvivalensek.

1.4. Algoritmusok

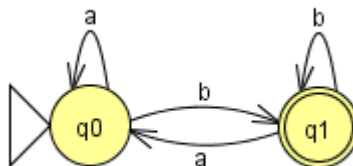
Itt pár lényeges algoritmust írok le véges automaták konstrukciójához. Ezeket és még többet, a programban le is implementáltam.

1.4.1. Direkt szorzat

Fentebb már beszéltem arról, hogy a logikai műveletek halmazelméleti műveletekké alakíthatóak (pl. $\text{és} \rightarrow \text{metszet}$) és hogy ezek a műveletek elvégezhetőek konstrukciókkal automatákon is. Az összes halmazelméleti művelet hasonlóképp történik, mindegyiknek az alapja a direkt szorzat. A konstrukciót egy példán keresztül mutatom be.

1.2. ábra. Automata, mely felismeri, ha a szó a -val kezdődik

1.3. ábra. Automata, mely felismeri, ha a szó b -re végződik

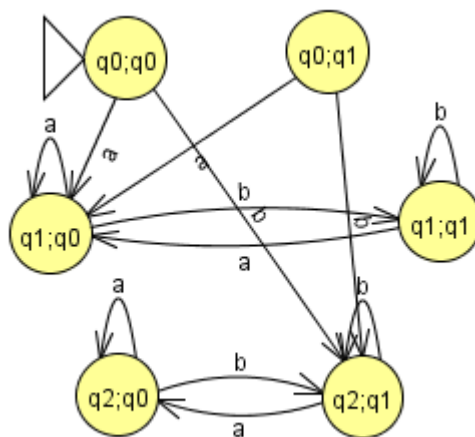
A 1.2 és 1.3 ábrákon látható automatáknak az és kapcsolatba helyezése egy olyan automata, amely felismeri, ha a szó a -val kezdődik és b -re végződik. Ezt az automatát elő tudjuk állítani egy algoritmussal.

Ehhez azt kell belátnunk, hogy az és kapcsolatuk az pont az, mintha a két automatát egyszerre futtatnánk, és figyelemmel kísérnénk, hogy közben az egyik és a másik automata épp milyen állapotot vesz fel. A direkt szorzat konstrukció pont ezt teszi.

Vázlatosan az algoritmus:

1. Felírjuk az összes lehetséges állapotpárt (pl. $(q_0; q_2)$) és felvesszük őket, mint állapotokat az új automatába.

2. Az így kapott állapotokból behúzzuk minden betűre az átmeneteket. Például, ha az egyik automata q_0 -ból a betű hatására q_2 -be lépett, míg a másik automata q_2 -ből a betű hatására q_3 -ba lépett, akkor az új automata $(q_0; q_2)$ -ből a betű hatására $(q_2; q_3)$ -ba lép.
3. A kezdő állapotunk az a pár lesz, amelyben a két automata kezdőállapotai vannak (pl. itt $(q_0; q_0)$).

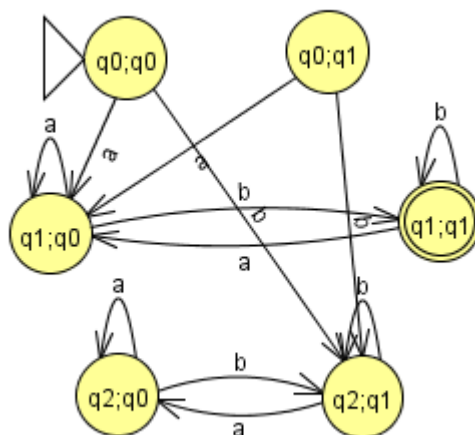

1.4. ábra. A két automata direkt szorzata

Ekkor már nincs más dolgunk, mint meghatározni a végállapotokat, amelyeket aszerint választunk, hogy milyen halmazelméleti műveletet szeretnénk megvalósítani.

- Logikai *ÉS* kapcsolathoz (tehát halmazelméleti metszethez) azokat válasszuk az új automatában végállapotnak, ahol mind a két automata végállapotban van.
- Logikai *VAGY* kapcsolathoz (halmazelméleti unió=egyesítés) azokat válasszuk, amelyek legalább az egyikben végállapotok.
- Halmazelméleti különbséghez azokat, amelyek az egyikben benne vannak, de a másikban nincsenek benne.

Az eredmény:

1.5. ábra. Automata, mely felismeri, ha a szó a -val kezdődik és b -re végződik

Az algoritmus implementációja a forráskódban a **DFA::and(DFA m1, DFA m2)** metódus.

1.4.2. Minimalizálás

Ha két automata ugyanazt a nyelvet ismeri fel, akkor azt mondjuk, hogy ekvivalensek. Mint ahogy azt látni fogjuk, egy adott nyelvhez több olyan automatát is fel tudunk írni, amely felismeri azt.

Ahogy fentebb leírtam, képesek vagyunk ilyenkor felismerni két különböző automatáról, hogy ekvivalensek és ez nagyon fontos a feladatkiértékelésnél, de ennél még többet is tudunk. Még hozzá azt, hogy ezen ekvivalens automaták között van egy legkevesebb állapotból álló, úgynevezett minimális automata, és az ekvivalens, de különböző állapotszámú automatákat mind le tudjuk redukálni erre az egyedi, minimális automatára.

Ez azért hasznos, mert így nem kell feleslegesen nagy és bonyolult automatákkal dolgoznunk. Ez egyrészt akkor jó, amikor szemrevételezéssel szeretnénk valamit belátni egy automatáról, másrészt akkor, amikor számítógéppel dolgozunk vele, mert kevesebb állapottal a gép is gyorsabban dolgozik.

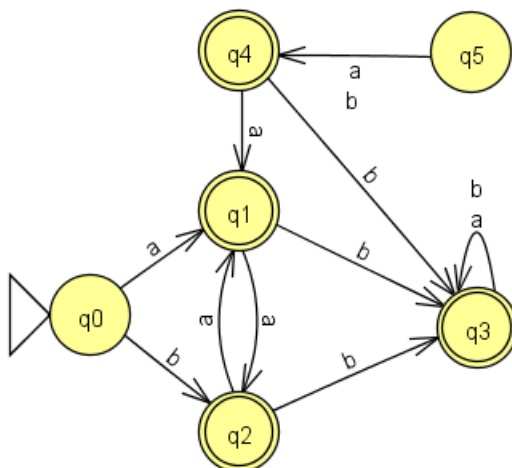
Definíció. Egy $M = (Q, \Sigma, \delta, q_0, F)$ automata minimális, ha bármely, vele ekvivalens $M' = (Q', \Sigma, \delta', q'_0, F')$ automatára $||Q|| \leq ||Q'||$ teljesül.

A minimalizálást két lépésben végezzük:

1. Eltávolítjuk az elérhetetlen állapotokat, melyekbe az automata sosem juthat el. Ezek nyilvánvalóan feleslegesen vannak benne.

2. A megmaradt automatában megvizsgáljuk melyek azok az állapotok, amelyek összevonásával a felismert nyelv nem változik, majd összevonjuk ezeket.

Az algoritmust egy példán keresztül szemléltetem.

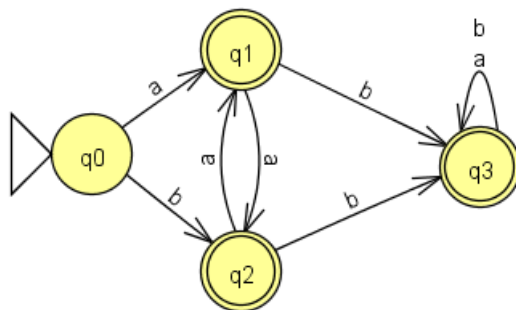

1.6. ábra. Az automatánk, amelyet minimalizálni szeretnénk

Először tehát eltávolítjuk az elérhetetlen állapotokat. A 1.6 ábrán a $q4$ és $q5$ állapotok ilyenek, hiszen a $q0$ kezdőállapotból sehogy nem lehet hozzájuk eljutni.

Ennek a módszere a következő:

1. Gráfbejáráshoz teljesen hasonló módon a kezdőállapotból kiindulva bejárjuk az automatát: Minden állapotnál minden betű állapotátmenetének irányába el kell mennünk. Ezeket a még hátralevő feladatokat egy veremben tároljuk.
2. Eközben listát készítünk arról, mely állapotokban jártunk már. Ezzel azt is elkerüljük, hogy ugyanazt az állapotot kétszer ellenőrizzük, hiszen ahol jártunk már, azt nem kell.
3. Ha a verem kiürült, akkor már minden elérhető állapotban jártunk. Azok az állapotok, amelyeket nem érintettünk, elérhetetlenek.
4. Az elérhetetlen állapotokat töröljük az automatából.

1.7. ábra. Az elérhetetlen állapotok elhagyása után előálló automata

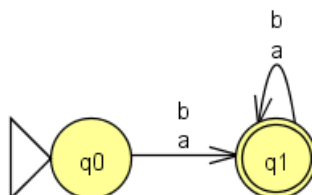
Ezután meg kell állapítanunk, hogy melyek azok az állapotok, amelyek összevonhatóak. Ehhez a következő rekurzív összefüggést kell használnunk:

1. Először csak annyit tudunk, hogy ha egy q állapot végállapot, és egy p állapot nem végállapot, akkor ők biztosan különböznek és nem vonhatóak össze, ezzel eredendően két halmazra bontjuk az állapotainkat.
2. Ha egy k állapot és egy t állapot valamely betűre nem ugyanabba az állapothalmazba megy át, akkor k és t biztosan különböznek (hiszen biztosan különböző helyre mennek), ezért k és t nem maradhatnak egy halmazban.

Ezen összefüggések alapján az algoritmus a következő:

1. Az algoritmus során az állapotainkat halmazokra szeretnénk bontani, amelyben nyilvántartjuk, melyek azok az állapothalmazok, amelyek egymástól biztosan különböznek. Ehhez fölveszünk egy táblát, amiben tároljuk melyik állapot éppen melyik halmazban van.
2. Ebbe a táblába először 2 halmazt veszünk fel, azokat az állapotokat amelyek végállapotok, és azokat, amelyek nem.
3. Ezután minden állapoton végigmegyünk és szétválogatjuk őket az alapján, hogy a betűnkénti kimenő állapotaik alapján milyen halmazokba vannak átmeneteik. Ezzel az eddigi halmazaink tovább bomlanak, és ezeket a változásokat föl vesszük a táblánkba is.
4. A 3-as lépést addig ismételjük amíg már nem bomlanak tovább a halmazaink. Ekkor elmondhatjuk azt, hogy azok az állapotok, akik egy halmazban vannak már biztosan összevonhatóak.

5. Fölépítjük a minimalizált automatát. Minden halmaz egy állapot lesz. A közöttük levő átmenetek bármely bennük levő állapotról leolvashatóak. A kezdő állapot az a halmaz lesz, amiben az eredeti kezdőállapotunk volt. A végállapotok azok a halmazok lesznek, amelyekben az eredeti végállapotok vannak.

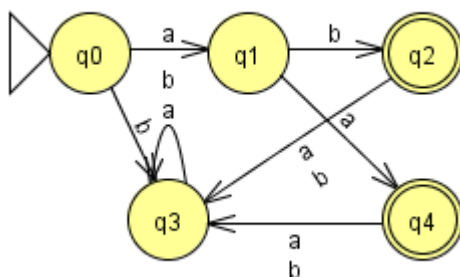
1.8. ábra. Az elkészült minimalizált automata

Az algoritmus implementációja a forráskódban a **DFA::minimize()** metódus.

1.4.3. Iteráltat felismerő automata

Az iterációt *-al jelöljük. Például ab^* azt jelenti, hogy akárhány darab ab egymás után. Akár 0 is. A cél itt az, hogy kapunk egy automatát és állítsuk elő az iteráltját.

Ez a konstrukció nem annyira fontos, de jó példa arra, hogy egy algoritmus sokszor leírható más problémákra, algoritmusokra való visszavezetéssel. Ilyen az is amikor már csak annyit írok, hogy bejárjuk az automatát, mint egy gráfot és közben csinálunk valamit és ilyen lesz ez is. Itt az iterált automatát, mint ϵ (epszilon)-átmenetes automatát fogom felírni.

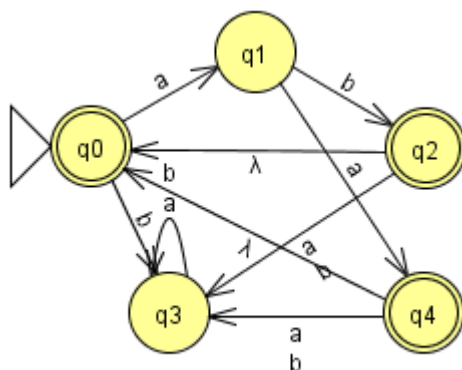
1.9. ábra. Automata, amely felismeri, ha a szó aa vagy ab

A 1.9 ábrán látható automatára szeretnénk tehát felírni egy olyan automatát, amely felismeri az iteráltját, vagyis az $[aa + ab]^*$ -ot (előszóban: aa vagy ab , akárhányszor egymás után).

Ezt egyszerűen megtehetjük ϵ átmenettel. Egy ϵ átmenet annyit jelent, hogy egy állapotról a másikba az automata betű beolvasás nélkül is tud lépni. Az ϵ átmenetet a JFLAP-ben λ jelöli. Minden ϵ átmenetes automata visszaalakítható rendes véges automatára, de azt az algoritmust már nem tárgyalom itt.

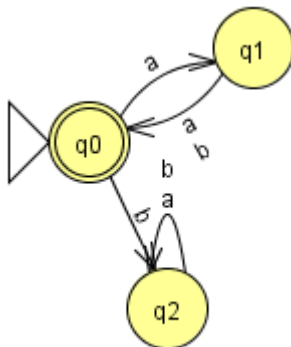
A konstrukció a következő:

1. A kezdőállapotot célállapottá tesszük (ha még nem volt az). Ezzel garantáljuk azt, hogy 0-szor is szerepelhessen a felismert szó (hiszen az akárhány az lehet 0 is).
2. Minden végállapotból húzunk egy ϵ -átmenetet a kezdő állapotba. Ezzel megengedjük, hogy "visszatekerje" magát az automata az elejére, akárhányszor végzett.

1.10. ábra. ϵ -átmenetes automata, amely felismeri ha a szó $[aa + ab]^*$

A következőkben már csak annyi a teendőnk, hogy az 1.10 ábrán látható automatát ϵ mentesítjük. Ez egy standard eljárás, de nem annyira egyszerű. Itt nem tárgyalom.

1.11. ábra. Az ϵ -mentesített elkészült automata

Az algoritmus implementációja a forráskódban a `dfabuilder::star(DFA dfa)` függvény.

2. fejezet

Véletlen-generálás

2.1. Bevezetés, procedurális generálás

A procedurális generálás egy lazán definiált fogalom, általában olyasmit takar, hogy egy függvénynek a kimenetét számítógéppel számoljuk, mert kézzel az idő és pénzigényes lenne, az általános programozástól azonban az különbözteti meg, hogy itt nem az inputot nehéz outputtá alakítani(mint egy utazóügynök problémánál), hanem az output nagyon nagy vagy sokféle lehet és ezt nehéz kézzel előállítani.

2 fő fajtáját ismerjük gyakorlatban:

1. Az output csak 1 féle lehet, de az az általunk kívánt reprezentációval nagyon nagy: Ilyenek például a fraktálok, melyeket kézzel kirajzolni nagyon időigényes (főleg a megfelelő matematikai precizitással), ám géppel könnyű. De például ide sorolhatunk akár egy összetett 3D nyomtatást is.
2. Az output egy nagy halmaz, vagy annak egy véletlen eleme: Ilyen a játékokban egy véletlen pálya, vagy textúra generálása. De például egy gráf feszítőfái közül egy tetszőleges előállítása is. Ezt a fajtát véletlen-generálásnak hívom.

A továbbiakban kizárólag a véletlen-generálással és annak társproblémáival fogok foglalkozni.

2.2. Alapfeladat

Definíció. $G = (A, K, E) \rightarrow H$, ahol

- A egy jól definiált alaphalmaz pl: gráfok, automáták, textúrák.
- K korlátozások halmaza A alaphalmazon, pl. ha A a gráfok halmaza:
 - A gráfban legyen legalább 2 kör, amelyeknek van közös pontja.
 - A csúcsok száma legyen legfeljebb 15 és mindenképp 3-al osztható.

Ezen feltételeknek megfelelő elemek az A alaphalmaznak egy szűkebb részhalmazát alkotják.

- E egy ekvivalencia reláció, pl: 2 gráf akkor egyenlő, ha izomorfak.

Ezen reláció alapján lesznek elemek az A alaphalmazban, melyek a definíció szerint különböznek, de a reláció alapján ekvivalensek.

- H az A alaphalmazból a korlátozások teljesítésével előálló szűkebb halmaz amelyben minden elem az E ekvivalencia reláció szerint egyedi.

A véletlen-generálás eredménye a H halmaz egy véletlenszerűen választott eleme.

Az alapfeladat megoldásának a következő három fontos jellemzője van:

Helyesség: Minden H -beli elem A -beli is, és teljesíti a korlátozásokat.

Teljesség: H -ban az összes A -beli, a korlátozást teljesítő elem megtalálható.

Egyediség: H -ban nincs két elem ami az E reláció alapján ekvivalens. Ez azt is jelenti, hogy a véletlenül választás egyenletes eloszlású.

Ez a feladat nagyon nehéz, általában ennek egy könnyített (relaxált) változatát elegendő lesz megoldanunk.

Fontos megjegyezni, hogy ha a halmaz végtelen, nem fogunk tudni belőle egyenletes eloszlással választani. Viszont ha lemondunk az egyenletes eloszlásról, akkor tudunk. Pl.: véletlen egész szám generálás:

$i = 1$ -ről indul majd 0.5 eséllyel befejezzük és visszatérünk i -vel, 0.5 eséllyel viszont $i+1$ és újra. Ez elméletileg bármely számot kiadhat.

Gyakorlatban általában egy végtelen halmaz végesre korlátozásával fogunk dolgozni. Méghozzá sokszor triviálisan: Tehát például minden legfeljebb 30 elemű gráf.

2.3. Ekvivalenciák

Korábban már említettem, hogy a véletlen generálásnak bemenete lesz egy ekvivalencia reláció is. Ez azért fontos, mert sokszor egy halmazban rengeteg, akár végtelen sok elem van, melyet generálhatunk, de ezek közül rengeteg lényegében ugyanaz, és szeretnénk a generálás során legalább nagyjából elérni azt, hogy változatos elemek legyenek generálva.

Erre való az ekvivalencia relációnk. Pár példa az automaták ekvivalencia relációira:

- **Definíció szerinti ekvivalencia.** Ez a legáltalánosabb. Minden definícióhoz tartozni fog valamilyen reprezentáció, ami 1:1 kapcsolatban áll vele. Ezeket a reprezentációkat akár a memóriában binárisan összehasonlítva el tudjuk dönteni, hogy ekvivalensek-e.

- **Izomorfizmus.** Ha azt szeretnénk, hogy azok az automaták, amelyek pontosan ugyanúgy néznek ki, csak a címkéik vannak felcserélve ne szerepeljenek többször a generált halmazban akkor ezt használjuk.
- **Felismert nyelv szerinti ekvivalencia.** Ilyenkor azok az automaták, amelyek pontosan ugyanazt a nyelvet ismerik fel, ekvivalensek lesznek. Itt voltaképp nem akarunk olyan automatákat generálni, amelyeknek a minimalizáltja izomorf.
- **Egyéb logikai tulajdonság szerint.** Megadhatunk bármilyen tulajdonságot, például azt, hogy az ugyanannyi állapottal rendelkező automaták ekvivalensek legyenek. Nyilván ilyenkor nagyon különbözőek lehetnek, de ha számunkra ez a lényeg, akkor lényegében ugyanazok.

Az ekvivalenciák kérdéséhez tartoznak a nyelvtani szinonimák is, melyek kezelése nagyon nehéz, nem is sikerült a típusos generálásban jól kezelni ezt a kérdést.

2.4. Elhelyezkedés a számítástudományban

A véletlen-generálás közel áll számítástudományi alapproblémákhoz:

1. Eleme-e probléma(=kiértékelés): Kapunk egy B halmazt és egy b elemet, döntjük el, hogy $b \in B$! (nekünk most ez azt jelenti, hogy döntjük el egy kapott gráfra, például, hogy kielégíti-e a felsorolt feltételeket, tehát eleme-e a szűkített halmaznak)
2. Van-e eleme(=kielégíthetőség): Kapunk egy C halmazt, kérdés hogy C -nek van-e egyáltalán egyetlen eleme. Itt az a kérdés, hogy a feltételek együttesen kielégíthetők-e valahogy, tehát üres-e a szűkített halmaz, vagy sem.
3. Generálj egy tetszőleges elemet(=modellkeresés): Ez ugyanaz, mint a 2, csak itt arra is kíváncsiak vagyunk, hogy melyik az az elem, ami kielégíti a feltételeket.
4. Adj meg egy optimális elemet(=optimalizálás): Ez hasonló, mint 3, csak itt a szűkített halmaz elemei nem csupán kielégítik a feltételeket, de van köztük egy olyan reláció is, amely alapján van köztük jobb és rosszabb, és mi a legjobbat/legrosszabbat keressük.
5. Hány elemű a halmaz(=számosság): Adjuk meg hány olyan elem van ami kielégíti a feltételeket.
6. Enumeráció: Soroljuk fel a halmaz összes elemét (ha minden elemet csak egyszer akarunk, akkor az Egyedi Enumeráció). Itt mi minden olyan elemet listázunk, akik megfelelnek a feltételeknek.

Ezek közül az enumerálás áll a legközelebb hozzánk. Hiszen, egy véges halmaz elemeit fel tudjuk sorolni, és mindhez tudunk társítani egy számot, így ebből a listából egy véletlen egész számot generálva indexeléssel meg tudjuk oldani a véletlen-generálási problémát. Ez működni fog akkor is, ha a halmaz végtelen, de sorba rendezhetőek az elemei (persze, mint előbb írtam ez már nem lesz egyenletes).

Tehát mondhatjuk azt, hogy minden véletlen-generálás előáll valamilyen enumerációs algoritmusból, ahol a döntések során véletlenszerűen választunk, így ha van egyedi enumeráló algoritmusunk, akkor azzal egyszerű véletlen-generálni. Viszont anélkül is lehet, de ott az általános probléma nehezebb lehet (ha egyáltalán megoldható).

2.5. Véletlen-generálás a gyakorlatban

A gyakorlatban ma már sok helyen használják, például a SpeedTree nevű cég realisztikus fákat, növényzetet generál hollywoodi filmekhez.

Általában az a cél, hogy részletes tájat, pályát, világot hozzunk létre anélkül, hogy minden apró részletet egy embernek kéne létrehoznia. Lehet fel sem tűnik, de a fű brush, amivel pályaszerkesztőkben a fűvet tudjuk "*felszórni*" a földre, az is egy véletlen-generálás. De persze azt, hogy hol legyen a fű, a pálya készítő dönti el, és ez így egy félautomata módszer, ami időt és pénzt takarít meg.

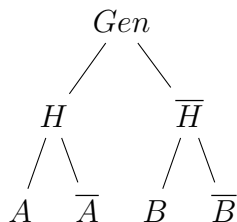
Vannak viszont olyan játékok is, amelyek alapjaiban épülnek a véletlen-generálás sokszínűségére. Ilyen pl. a Minecraft, vagy a No Mans Sky, ahol egész pályák teljes elrendezését generálják véletlenszerűen. Ezekből viszont még sokszor érezni, hogy hiányzik az emberi kéz.

2.6. Módszerek véletlen-generáláshoz

A következőkben pár módszert sorakoztatok fel, amelyeket interneten talált anyagokból[3] és eddigi ismereteimből raktam össze.

2.6.1. Backtrack és teljes rendezés

A generálás során az egyediség garantálásának legjobb módja a backtrack módszer.

2.1. ábra. Generált halmazok üres metszetének szemléltetése az ágakon

Itt a generálást, mint független döntések sorát tekintjük, ahol az egyediséget az ábrán látható módon úgy tudjuk garantálni, hogy ha például a H irányban generált elemek biztosan nem találhatók meg a \overline{H} irányban levők között és fordítva. Ekkor a fa levelei biztosan egyediek lesznek. Természetesen ez nem csak két irányra működni, hanem többre is, ilyenkor az irányokban legenerálható halmazok metszete üres kell, hogy legyen. Ez a többes elágazás általában for ciklusként jelenik meg a kódban.

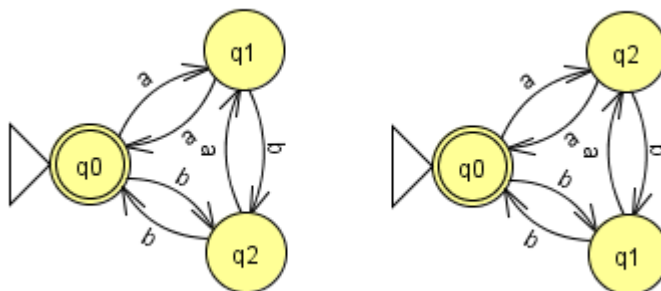
Felmerül azonban a kérdés, hogy egy adott esetben, hogyan írjuk fel a generálást, mint független döntések sorozatát (már ha lehet). Erre fogjuk használni a teljes rendezés nevű módszert, ahol a lehetséges sokféle döntésünket valamilyen mérce alapján rendezett sorba állítjuk. Ezt egy példán keresztül jobb látni, ezért itt adok egy algoritmust véges automaták enumerálására. A lépései a következők:

1. Először az 1 elemű automatákat generáljuk, majd a 2, majd a 3. Így mindet le fogjuk tudni és egyszerre elég egy méretet kezelni. Ez már itt egy teljes rendezés.
2. Az adott n elemű automata generálásánál láthatóan véges sok opció van. Letesszük először mind az n állapotot.
3. Sorba vesszük az összes lehetséges átmenetet aszerint, hogy állapotonként abból az állatból melyik betűre melyik állapotba megy.
4. Ezen rendezések alapján már rekurzívan egybeágyazott for ciklusokkal végigmehetünk a lehetséges döntéseken.
5. Végezetül a célállapotok halmaza az állapotoknak egy részhalmaza, a kezdő állapot pedig az egyik megválasztott állapot lesz.

Az egyediség ennél a módszernél garantált, a teljesség és a helyesség viszont nehezebb.

2.6.2. Más ekvivalenciákra történő kiterjesztés

Az előző módszer hátránya, hogy olyan automátákat is gyárt, amelyek különböznek de izomorfak.

2.2. ábra. Két véges automata, melyek különböznek, de izomorfak

Mint ahogyan az ábrán is látható, a $q1$ és $q2$ címkék cseréjével megkapjuk az egyik automatából a másikat. Az előző algoritmus mind a kettőt enumerálja. Azonban ha a generáló algoritmusunk más ekvivalenciát kap, például azt, hogy izomorfiságra egyediek legyenek az automáták, akkor már csak az egyiket szeretnénk megtartani. Ezt valahogy úgy tudnánk elérni, hogy ha a generálás során a $q0$ -ból $q1$ -be behúztunk egy a betűs átmenetet, akkor később már a $q0$ -ból $q2$ -be ne húzhassunk ilyet (hiszen pont így keletkezik a duplikátum).

Az általános trükk itt az, hogy a generálás minden pillanatában azokat a lehetőségeket, amelyek nem egyediek, egy halmazként tekintjük, amelynek tetszőleges elemét választjuk ki. Például:

Amikor a fenti ábrán látható automata generálása során még csak a 3 állapot van le rakva, akkor az első dolgunk a $q0$ megjelölése után, hogy eldöntsük, a $q0$ állapotból a betű hatására hova szeretnénk átmenetet. Definíció szerinti esetben itt 3 lehetőségünk lenne a 3 állapottal. Azonban mivel itt izomorfizmus a relációnk, itt a $q1$ és $q2$ jelen pillanatban pontosan ugyanúgy néz ki, hiszen egyiküknek sincs semmilyen éle, ezért őket $\{q1, q2\}$ halmazként kezeljük, így a választásunk a $q0$ és a $\{q1, q2\}$ között dől el. A következő lépésben pedig már egyedi lesz mind a 3 állapot.

2.6.3. Szupergráf

A szupergráf módszernél egy, a generálandó halmaz tetszőleges eleméből indulunk ki, melyből aztán ekvivalens átalakításokkal más elembe jutunk.

Ez a módszer garantálja a helyességet, viszont az egyediséget, teljességet nehéz garantálnia.

Az egyediséget ennél a módszernél az algoritmus tárhelyének korlátozásával próbálhatjuk meg elérni.

2.6.4. Nemdeterminisztikus

Ha nincs egy bonyolult és helyes algoritmusunk a generáláshoz, akkor még mindig folytathatunk a következő módszerhez:

1. Legenerálunk egy elemet valamilyen buta módszerrel.
2. Ellenőrizzük, hogy az elem helyes-e (benne van-e a generálandó halmazban) és ha nem az, akkor eldobjuk.

Ez a módszer sok esetben teljesen jól működik, tipikusan akkor hasznos, ha van egy tulajdonság, amit könnyű ellenőrizni, ritkán fordul elő és nehéz lenne garantálni. Ilyen például a feladatgenerálásnál az üres automata. Ritkán fordul elő, ezért ha észre vesszük a generálás végén, hogy üres automata, akkor eldobjuk és újat generálunk.

Amikor viszont a sok helytelen megoldás között alig van helyes, a nemdeterminisztikus módszer túl lassú lesz.

Fontos azonban tudni, hogy a SAT problémánál a lehetséges kielégítő értékadások enumerációját csak nemdeterminisztikus módszerrel tudjuk generálni (ha $P \neq NP$).

3. fejezet

Típusos generálás

3.1. Bevezetés és definíció

A fentebb vázolt módszerekkel szemben, vagy inkább azokat kiegészítően a típusos generálás egy másik megközelítése a problémának. Ehhez azt kell észrevenni, hogy a legtöbb végtelen halmaz leírható véges sok atom végtelen kompozíciójával.

Ilyen például az, hogy minden ítéletlogikai függvény felírható NAND kapuk kompozíciójával, tehát ez a halmaz egyetlen elemből típusosan generálható.

De ilyenek például a reguláris nyelvek is, amelyeket a véges input abc -ből az unió, konkatenáció és iteráció műveletekkel végtelenül komponálva megkapjuk az egész halmazt. Tehát egy 3 elemű abc -jű nyelvet 6 atom kompozíciójával típusosan le tudjuk generálni.

Előfordulhat azonban az, hogy egy halmazt nem tudunk véges sok atom kompozícióval generálni. Ilyenek például a természetes számokra teljesülő elsőrendű állítások halmaza és más egyéb nem kompakt halmazok. Ugyanakkor ezen esetekben is hasznos lesz a típusos generálás, mert ugyan az algoritmus nem lesz teljes, megfelelő számú atommal kellően változatos és hasznos eredményt kapunk. A Peano axiómák is pontosan ezt teszik.

Felmerülhet később a kérdés, hogy ha a reguláris nyelveket, és így a véges automátákat három művelettel és az abc -vel le tudjuk generálni, akkor mi értelme van húszféle atomot használni. A válasz pedig az, hogy az automatás feladatok nehézsége pont az, hogy valamilyen logikai összefüggést a hallgató az automaták "nyelvére" tudjon fordítani, és ehhez nem elég automatát generálni, de azt is látnunk kell, hogy milyen nyelvi, matematikai tulajdonságokat teljesít az automata. Így a típusos generálás képes hidat alkotni a generált halmaz, és a halmaz elemeiről megfogalmazható tulajdonságok között.

Definíció: $T = (A, R) \rightarrow G$, ahol

- A az atomok halmaza
- R szabályok halmaza, amelyek megadják, mely atomok kombinálhatóak egymással (ez a típusrendszer)
- G a generált halmaz, amely az A atomok R szabályok mentén történő minden lehetséges kompozícióját tartalmazza.

A véletlen-generálás eredménye G egy véletlen eleme.

3.2. Véges automatás feladatok típusos generálásának folyamata

A cél az, hogy a feladatszövegeket, és azok megoldását egyszerre generáljuk le, ehhez egy többlépcsős generáló folyamatot használunk:

1. Véletlen generálunk egy fát, amely teljes egészében leírja a feladatot. Ezt a lentebb felírt szabályokkal, mint generatív nyelvtannal megadott CF nyelv véletlenszerű kifejtésével tesszük.
2. A generált fát lefordítjuk véges automatára, tehát csúcspontonként bejárva a fát, alulról felfelé fölépítjük azt a véges automatát, amely a feladat megoldása. Ezzel tudjuk majd ellenőrizni, hogy a feladatra beérkezett megoldás jó-e.
3. A generált fát lefordítjuk magyar nyelvű feladatszövegre. Ezt a szöveget adjuk a diákoknak.

Ez a többlépcsős folyamat megbonyolítja a generálást azonban igen nagy előnyökkel is jár, mert ha kifejtés közben generálnánk a szövegeket és az automatákat, akkor ők nem látnák a (még meg nem épült) fát maguk körül.

Olyan ez, mint amikor mielőtt megszólalunk, átgondoljuk, hogy miről is szeretnénk beszélni, és csak akkor kezdünk el beszélni, amikor ez már megvan. Tehát fölépítjük a szemantikát teljesen mielőtt a mondatot elkezdenénk fölépíteni, így nem akadunk meg.

Ennek nagy előnye például a magyar mondat generálásánál, hogy a második lépcsőfokon hozzá tudunk adni környezetfüggő viselkedést az eredetileg környezetfüggetlen nyelvtannal generált szerkezethez. Így a toldalékokat is sokkal könnyebb kezelni. Továbbá az is lényeges előny, hogy a generált fának semmivel nem kell bonyolultabbnak lennie, mint ami már egyértelműen definiálja az etalonnak szánt véges automatát és a magyar nyelvű feladateleírást. Ennek következtén a véletlen generálás tulajdonságai is a fa generálásánál dőlnek el.

Az algoritmus implementációja a forráskódban a **CFGGenerator()** függvény.

3.3. A típusos generálás főbb tulajdonságai

A típusos generálás a tökéletes generálás feltételeit nem teljesíti, azonban számunkra még így is hasznos.

Helyesség: A típusos generálás mindig helyes, mert a faszerkezet feldolgozása során garantálni tudjuk ezt.

Jelen esetben is az, mert a konstrukciók folyamán rekurzívan garantáljuk, hogy minden amit generálunk, véges automata. Továbbá a magyar nyelvű feladatleírásnál is garantáljuk a mondatok nyelvtani helyességét a szabályokkal.

Teljesség: A típusos generálás általában nem teljes, ennek oka, hogy csak azokat a véges kombinációkat tudja, amiket megadtunk neki a fát felépítő szabályoknál. Ez azért nem baj, mert mint ahogy fentebb említettem nem szokott probléma lenni, hogy a véges generálás nem tud mindent generálni, ha tud elegendően sok variációt generálni.

Jelen esetben azonban lehet teljes is a véges automatákat tekintve, hiszen tudjuk, hogy a véges automaták osztálya megegyezik a reguláris nyelvekével, márpedig bármely reguláris nyelvet felírhatunk az abc-beli betűkből, az üres nyelvből, és az üres string alkotta nyelvből kiindulva konkatenációval, unióval és Kleene star-al. Az általam felírt generálási szabályok nem teljesek, mert korlátozva van a generálás szélessége és mélysége a feladatok érthetősége miatt, de ennek a fentebb leírt okokból nincs igazán jelentősége.

Egyediség: A típusos generálás általában nem egyedi és nehéz azzá tenni, viszont lényeges előnyökkel jár ha legalább nagyjából sikerül egyedivé tenni. Hiszen ekkor kevesebb valószínűséggel generál például feladatokat amik ugyanazok csak máshogy vannak megfogalmazva (szinonimák).

Jelen esetben sem egyedi a generálás, de ezzel nincs különösebb probléma.

3.4. Implementált típusok felsorolása

Szimbólumok

- W: Szóra vonatkozó állítás
 - C: Tartalmaz $\langle S \rangle$ -t mint részszo
 - D: Bármely $\langle N \rangle$ egymás utáni betűje tartalmaz $\langle Y \rangle$ darab egymás utáni $\langle B \rangle$
 - E: $\langle W \rangle$ és $\langle W \rangle$
 - F: $\langle Y \rangle$ darab egymás utáni $\langle S \rangle$
 - K: Tartalmaz $\langle Y \rangle$ darab $\langle S \rangle$ -t
 - L: $n = \langle P \rangle \mid n \langle J \rangle$
 - O: $\langle W \rangle$ vagy $\langle W \rangle$
 - S: Fix szó (pl. aba)
 - T: Nem $\langle W \rangle$
 - U: Minden $\langle B \rangle$ után áll egy $\langle B \rangle$
 - V: $\langle S \rangle$ -re végződik
 - Z: $\langle S \rangle$ -el kezdődik
- B: Abc-beli betű
- P: Szóval kapcsolatos számlálós kifejezés (pl. Wa - Wb)
- Y: Számra vonatkozó állítás
 - Q: Pontosán $\langle N \rangle$ darab
 - R: Legfeljebb $\langle N \rangle$ darab
 - \$: Legalább $\langle N \rangle$ darab
 - J: Véges tulajdonságra vonatkozó állítás
 - X: Páros
 - |: Páratlan)
 - H: Osztható $\langle N \rangle$ -el
- N: Fix szám (pl. 3)

Segédjelek:

- A: Fix szó generáló segéd
- M: Fix szám generáló segéd
- I: Fix szám generáló segéd
- &: P-hez segéd
- e: Előre
- h: Hátra
- z: Egyhelyben

3.5. Szimbolikus entitások

Köznyelvben és matematikában is gyakran előfordul, hogy az entitás, amiről valamit állítunk nem közvetlenül és azonnal meghatározott. Például *"Ott állt előttem valaki, aki kabátban volt és angolul beszélt."*, vagy *" $x = 5 * c$, ahol c a legkisebb eleme a tömbnek."*, ezt nevezem itt szimbolikus entitásnak. Ezekkel kapcsolatosan sokféle nyelvi elem van, amire szükség van egy típusos generálásnál, a következőkben a legfontosabbakról írok.

3.5.1. Általánosítás

Amikor hétköznapi értelemben számokról beszélünk, akkor olyasmik jutnak eszünkbe, hogy 5, vagy 0.34, esetleg π . Ha viszont például van egy olyan mondatunk, hogy

1: „*Gondoltam egy szóra, melyben az 'a' betűk száma 3.*”

, akkor érezhető, hogy a következő mondat:

2: „*Gondoltam egy szóra, melyben az 'a' betűk száma 5.*”

nagyon hasonló hozzá. Hasonló a mondat alakja, és a jelentése is (szemantika).

De nézzük a következő két szót:

„*mivel*” és „*mível*”, ezen szavaknak az alakjuk hasonló, ám teljesen mást jelentenek.

Persze mondhatjuk, hogy a világon lehet egy olyan nyelv, amelyben ez a két szó jelentése is hasonló és ez a téma nagyon összetett, mivel az élő nyelv folyamatosan változik, a szavak jelentése, azok szemantikája, vagy akár alakja változhat egy adott nyelven belül is.

Ezért fontos bevezetni a szemantikai leíró fogalmát:

A **szemantikai leíró** egy algoritmust ír le, amely felismeri, hogy az inputja eleme-e egy meghatározott halmaznak. Ezt a leírót a megfelelő gépbe beadva a gép eldönti, hogy

eleme-e az input a halmaznak.

Továbbá bevezetjük az értelmezés fogalmát:

Az **értelmezés** egy algoritmus ami egy mondatról egy szemantikai leíróra fordít. Tehát egy adott értelmezésben az 1-es mondatot lefordítva kaphatjuk a következő szemantikai leíró:

```
INPUT: word
int count = 0;
for(char c: word) {
  if(c == 'a') count++;
}
if(count == 3) ACCEPT;
else REJECT;
```

A 2-es mondathoz tartozó leíró pedig:

```
INPUT: word
int count = 0;
for(char c: word) {
  if(c == 'a') count++;
}
if(count == 5) ACCEPT;
else REJECT;
```

Pongyolán azt mondhatjuk, hogy két mondat jelentése hasonló, ha az adott értelmezés mellett a szemantikai leíróik részben hasonlítanak.

Ennél pontosabban megfogalmazva, ha két mondat jelentése hasonló, akkor létezik olyan leíró, amely megfelelően paraméterezve ekvivalens mindkét -az adott értelmezésben lefordított- leíróval.

Vagy talán még szebben úgy is mondhatjuk, hogy a paraméternek, mint szabad változónak létezik olyan megkötése, amely az 1-es leíróval megegyező működést okoz, és létezik olyan megkötése is, amely a 2-es leíróval megegyező működést okoz.

Itt például:

```
INPUT: word, N
int count = 0;
for(char c: word) {
  if(c == 'a') count++;
}
if(count == N) ACCEPT;
else REJECT;
```

Ilyenkor ezt a leíró a két mondat **általánosított szemantikai leírójának** nevezzük.

3.5.2. Indirekció

A következő mondat:

3: „*Gondoltam egy szóra, melyben az 'a' betűk száma kisebb, mint 3.*”

szintén nagyon hasonlít az utóbbi 1-es mondatra:

1: „*Gondoltam egy szóra, melyben az 'a' betűk száma 3.*”

Ők is azért hasonlítanak, mert van közös általánosított leírójuk:

```
INPUT: word, numberPredicate()
int count = 0;
for(char c: word) {
    if(c == 'a') count++;
}
if(numberPredicate(count) == true) ACCEPT;
else REJECT;
```

Ahol a $numberPredicate(k)$ az k számnak egy tulajdonságát ellenőrzi. Az 1-es esetén ez a tulajdonság: $A == 3$, míg a 3-asnál $A < 3$.

Azt, hogy az értelmezés során indirekció történik, a mondatban is meg szokták jelölni, pl. így:

3b: „*Gondoltam egy szóra, melyben az 'a' betűk száma A, ahol A kisebb, mint 3.*”

Mivel a fentebbi leírók C nyelven íródtak és az őket futtató gép egy számítógép (C fordító->bináris processzor utasítások), úgy tűnhet, hogy az indirekciókat megvalósító leírók megvalósítása egy triviális dolog. Ez nincs mindig így. Nézzük a következő példát:

4: „*Gondoltam egy szóra, melyben az 'a' betűk száma kisebb, mint A, ahol A kisebb, mint 3.*”

Ez egy valid indirekció, de a mondatot még értelmezni is nehéz.

Ha explicitté tesszük az egész kifejezést ez jön ki:

4b: „*Gondoltam egy szóra, melyben az 'a' betűk száma B, ahol B kisebb, mint A és A kisebb, mint 3.*”

Tehát $0 \leq B < A$ és $A < 3$, ahol A és B szabad változók, vagyis bármilyen értéket felvehetnek.

A következő kombinációk lehetségesek (A,B) párokkal felírva:

$(1,0), (2,0), (2,1)$, tehát a B (vagyis az a betűk száma) a $\{0,1\}$ halmazból kerülhet ki.

Ezt C kódban sem könnyű kezelni. Ugyanis, ha ezt az indirekciót implicitté tesszük a

mondatban ezt kapjuk:

4c: *"Gondoltam egy szóra, melyre van olyan szám, ami az 'a' betűk számánál nagyobb, de 3-nál kisebb."*

Ez pedig egy elsőrendű logikai kifejezés.

C kódban az ilyeneket kezelhetjük úgy, hogy kötött B-re és szabad A-ra rezolúcióval megoldjuk a kielégíthetőséget. Vagy akár ezt a folyamatot be is építhetjük magába a kódba. A prolog is hasonlókat csinál, de ebbe most nem megyek bele, mert csupán érinti a témát.

3.5.3. Foldok

Az általánosítások és indirekciók kezelése automatáknál sokkal nehezebb, mert az ilyen paramétereket nem tudjuk csak úgy átadni az automatának, hiszen annak egyetlen paramétere a szó amit felismer vagy nem.

Ezeket a paramétereket bele kell építeni az automatába a konstrukció közben, ezt nevezem itt foldnak.

Első példa:

Például ha egy olyan automatát szeretnénk építeni, amely felismeri, hogy szerepel-e a szóban részszóként *aba*, akkor ezt az *aba*-t nem tudjuk csak úgy átadni az automatának. A konstrukció folyamán beépítjük. Ennek legegyszerűbb módja ha egy ϵ átmenetes automatába csinálunk 4 állapotot, és 3 átmenetet köztük sorban *a*, *b*, *a* betűkre. Majd rakunk az elejére és a végére is Σ^* csillagot, majd ϵ mentesítünk és determinizálunk.

Az algoritmus implementációja a forráskódban a **dfabuilder::contains(DFA sym_word)** függvény.

Második példa:

Automata, amely *ab*-t tartalmaz *N*-szer, ahol *N*-re igaz valamiféle predikátum(pl *páros*, $= 3$, > 2 , stb). Ezt a predikátumot szintén automatával adjuk meg, ahol a szám növekedésére egy *e* betűs, nem növekedésére pedig egy *z* betűs állapotátmenetet teszünk. Ezután kreálunk egy automatát, amely akkor fogad el, ha a szó *ab*-re végződik. Majd a két automatát párhuzamosan futtatva hatványhalmaz konstrukciót csinálunk, ahol az *N*-es automata az *e*-s átmenetén akkor lép, ha az *ab*-re végződős automata végállapotba ér, különben a *z*-s állapotra lép.

Ez logikus is, hiszen ha egy szó *ab*-t *N*-szer tartalmaz, az azt jelenti, hogy a szó beolvasása során az *ab* *N*-szer lesz az addig beolvasott szó végén.

Az algoritmus implementációja a forráskódban a **dfabuilder::containsNTimes(DFA nTimes, DFA sym_word)** függvény.

Harmadik példa:

Automata, amelynek minden N egymás utáni betűjére igaz valami predikátum. A predikátumot szintén automatával adjuk meg. Itt először csinálunk minden lehetséges N egymás utáni betűre egy állapotot, majd ezeken az N elemű szavakon futtatjuk a predikátumot, mint automatát. Ha elfogadta, akkor célállapot lesz, ha nem akkor nem. Továbbá minden N -nél rövidebb szó automatikusan célállapot, hiszen arra nem vonatkozott a megkötés.

Az algoritmus implementációja a forráskódban a **dfabuilder:NConsecutive(DFA sym_word, DFA nmbr)** függvény.

A példákból látható, hogy ez egy nagyon fontos része a generálási folyamatnak. Ezért definiálom a fold fogalmát pontosabban is:

Definíció. Adott egy probléma, amelyben van legalább egy szabad változó. Adott egy, a szabad változókat megkötő állítás. Foldnak nevezzük azt az algoritmust, ami előállít egy algoritmust, ami megoldja a problémát a változók kötése mellett.

Például:

Probléma: W input szó tartalmazza-e S szót. (S itt egy szabad változó, bármi lehet)

Kötő állítás: $S = aba$, vagy S a -ra végződik.

Fold: (Probléma, kötő állítás) \rightarrow Algoritmus (itt véges automata)

Algoritmus: Eldönti, hogy W -nek része-e aba , vagy a másik példában, hogy W -nek része-e olyan szó ami a -ra végződik.

Az algoritmusokat a generálás során következetesen véges automatákkal adtam meg, ezzel garantálom, hogy akárhány fold után is olyan nyelv keletkezzon, amely felismerhető véges automatával.

Végezetül egy lista a foldokról (aszerint, hogy mi a kötés) nehézsége szint szerint:

1. Fix szó
2. Véges szó halmaz
3. Predikátum (=algoritmussal megadott szó, általában végtelen halmazból)
4. Predikátumokból álló logikai kifejezés szabad változó nélkül (=Ítéletlogikai kifejezés)

5. Logikai kifejezés másik kötött változóra történő hivatkozással vagy szabad változókkal (=Első és magasabb rendű kifejezés)

3.6. Nyelvi problémák a típusos generálás körül

A típusos generálás során egy kontextusfüggetlen (cf) nyelv segítségével generálunk szavakat a formális nyelvek órán megismert kifejtő módszerrel. Ez így egyszerű, hiszen egy faszerkezetben kifejezhetők a szemantikus elemek, viszont ez korlátokat is jelent.

Ezen korlátok van, hogy (1) elméleti jellegűek, tehát egy bizonyos feladatfajtát nem tudunk megvalósítani. És van, hogy (2) gyakorlati jellegűek, tehát ugyan a feladatot meg tudjuk valósítani, de nehézkes, problémás.

Általánosan a kontextus-független nyelvek korlátja az, hogy nem lehet bennük egy adott elem kifejtésétől függően kifejtteni egy másikat.

Mivel a feladatok általánosan a

<valamiről> <állítok valamit>

sémára épülnek ezért egy cf nyelvvel csak úgy tudjuk generálni ha lefixálunk egy típust, például,

<valamilyen mérték, ami egy egész szám és jelöljük n -el> < n páros>

Elméletileg sem lehetséges

A következőt például cf nyelvvel (legalábbis általánosan) nem lehet megcsinálni:

$\{ba^n cb^m a \mid n - m > 5, n \text{ páros}\}$

<miről állítunk> | *<mit>* sémában itt a bal oldalon definiáljuk, hogy mi is ez az n és m , és ezekre a jobb oldalon szeretnénk valami állítást megfogalmazni, tehát balról jobbra kell, hogy menjen az az információ, hogy van egy n és egy m egész szám. Ez így, ebben a konkrét esetben működhet, hiszen csinálunk egy típust, ahol fixen n és m változókról állítunk dolgokat, de ez általánosan nem megy:

$\{ba^n cb^m ac^k \mid n - m > 5, n \text{ páros}, n + k \text{ páratlan}\}$

Ezt már az előző sémával nem tudjuk megcsinálni, mert nem megy át a k . Általánosan is az a probléma, hogy a *<miről állítunk>* blokkban keletkeznek a változók amikről állítani szeretnénk valamit és végtelen sok is keletkezhetsz, erre pedig véges sok típussal nem fogunk tudni felkészülni.

Lehetséges, de a gyakorlatban nehézkes

Sokat elmond a cf nyelvek korlátozottságáról, hogy ha az abc elemeitől szeretnénk függővé tenni valamilyen kifejtést, azt nagyon nehezen tehetjük meg.

A következő példa ezt jól szemlélteti:

$$|W|_a - |W|_b + |W|_c \text{ páros}$$

Itt arról van szó, hogy van egy aritmetikai kifejezésünk, amely bizonyos abc-beli betűkből alkotott aritmetikai kifejezés eredményéről állít valamit (itt például azt, hogy páros). Cf nyelvben ezt meg lehet csinálni, de minden alkalommal, amikor az abc-nk változik, az összes segéd-terminálisunkat újra kell írni.

Ezen úgy tudtam segíteni, hogy egy for ciklussal az abc specifikus szabályokat dinamikusán betöltöm a generatív nyelvtnba generálás előtt.

4. fejezet

A magyar nyelvű feladatszöveg generálása

Amikor a generált fából a mondatokat összerakjuk, az a legnagyobb nehézség, hogy a mondatok értelmesek legyenek, és ne úgy nézzen ki, mint amit Google fordítóból szedtek ki.

Itt sok apró probléma van, amelyeket egyesével felsorolok.

4.1. Toldalékok

Ahhoz, hogy értelmes mondatok keletkezzenek, fontos, hogy használjunk todalékokat, és a megfelelő alakban használjuk azokat.

„A kutya ül a fű.”, vagy „4-al osztható” jellegű kifejezések erősen kétségbe vonnák a feladatok komolyságát.

A megfelelő todalék választásával nem szokott sok gond lenni. A hangalak egy kicsit problémásabb. Általában a szavak, szótagok magas, mély és vegyes hangrendűségétől függ a todalékok hasonulása.

Magas hangrendű magánhangzók: e,é,i,í,ö,ő,ü,ű

Mély hangrendű magánhangzók: a,á,o,ó,u,ú

Egy szó magas hangrendű, ha benne csak magas hangrendű magánhangzók vannak, például:

„kilenc”, ilyenkor a todaléka is magas: „kilenccel”

Egy szó mély hangrendű, ha benne csak mély hangrendű magánhangzók vannak, például:

„kalóz”, ilyenkor a todaléka is mély: „kalózzal”

Egy szó vegyes hangrendű, ha benne magas és mély hangrendű magánhangzók is vannak, például:

„Gina”, ilyenkor a todaléka mély: „Ginával”

Ennél bonyolultabb esetek is vannak a todalékok hangalakjára, de egyszerűbb esetekben ez működik.

Nekünk viszont nincs szükségünk ilyen bonyolult logikai összefüggések kódolására, hiszen amikre todalékok kerülnek azok vagy számok (amelyeknek utolsó tizedesjegye 0-

9 lehet, tehát véges sok), illetve szavak, melyeknek az utolsó betűjéhez hasonul a toldalék, és ezekből is véges sok van, ezért elegendő egy switch case-el minden lehetőségre kézzel beégetni a toldalékokat.

4.2. Negálás

Magyar nyelvben a negálás nem egyszerűen az, hogy elé rakunk egy „nem”-et az állításnak, hiszen akkor olyan kifejezések keletkeznének, hogy „nem büszke vagyok”.

Például:

„*W ab-vel kezdődik*” → „*W nem kezdődik ab-vel*” (tehát a szórend itt változik)

„*W-ben az a-k száma osztható 5-el*” → „*W-ben az a-k száma nem osztható 5-el*” (a szórend itt nem változik, elég kirakni a nem-et)

„*Bármely a betű után áll egy b betű*” → „*Van olyan a betű, amely után nem áll b betű*” (ez egy elsőrendű kifejezés, ezt még nehezebb értelmesen negálni)

Ezeket az eseteket CF nyelvvel kezelni elég nehéz, de nem lehetetlen, hiszen minden mondatnak kétféle alakja van, a negált és a negálatlan, tehát véges sok variáció van, ezért generálható cf nyelvvel, csak nem célszerű. Erre a célra a kódban az értelmezés során egy *ál*-kontextusfüggő működést raktam be, amely minden negálásnál lefele tol egy jelzést, hogy minden állítás maga tudja eldönteni, hogyan viselkedjen negálás esetén.

4.3. Logikai kifejezések

Amíg egy elsőrendű logikai kifejezésnél természetes a rengeteg egybeágyazott *és*, *nem*, *vagy*, *kvantor* stb., addig magyar nyelvben ezeket nem lehet csak úgy zárójelezéssel végtelenül halmazni.

Ha pl. azt akarjuk negálni, hogy „*fehér a hó és kék az ég*”, akkor azt úgy szokás, hogy „*nem igaz az állítás, hogy fehér a hó, és kék az ég*”, tehát itt egy indirekciót kell explicit jelölnünk az állításra. Ezt a technikát tetszőleges logikai kapcsolatokra használhatjuk:

„*Van egy állításom, hogy piros a hó és zöld az ég, és van egy másik állításom, hogy kék az aszfalt vagy fehér a hold. Ha ezek közül valamelyik igaz, akkor te nyertél.*”

Ez azonban kicsit körülményes és nehezen értelmezhető tud lenni.

De vannak kivételek, például ha kizárólag „*vagy*”, illetve „*és*” kapcsolatokat halmozunk:

„*Dél volt és meleg és tűzött nap és nem volt árnyék, de mégis dolgoztunk tovább.*”

A generálás során a programban inkább az ilyen kivételes fajtákból generálok, mert ezeknek természetesebb a hangzása.

4.4. Időrendben fordított toldalékolás

Ezt különvettem, mert itt az történik, hogy az a szó még nem hangzott el, ami a toldalékot meghatározza, de a toldalék már ott van egy másik, őt megelőző szón.

Például:

„Szó, *ami a-val kezdődik.*” de:

„Szó, *amiben legalább kettő b betű van.*”, itt a „*van*” ige már az előtt toldalékot tesz az „*ami*”-re, hogy fölolvasásra kerülne.

5. fejezet

A feladatok nehézségéről

5.1. A feladatmegoldás modellezése

Ebben és a következő fejezetben pár gondolatot írok, amelyeket a feladatok nehézségének beállításához használtam volna, de az időkorlát miatt ezeknek az implementálására nem került sor. Itt egy egyszerű modellt mutatok be a problémára.

A feladatmegoldás folyamatát 5 fázisra bontottam (ebben a sorrendben):
értelmezés, modellezés, redukció, konstrukció, implementáció

Részletesebben:

Értelmezés: Ebben a részben a feladatot a hallgató meg kell, hogy értse. Ehhez hozzá tartozik, hogy például egy automatás feladatnál már tud példákat mondani, hogy milyen szavakat fog elfogadni, és miket nem. Ez triviálisnak hangzik, de egy hosszabb szöveges feladatnál ez sok időbe telhet és könnyű hibázni is.

Modellezés: Ebben a részben az értelmezett feladatot olyan alakra kell bontania, olyan fogalmakkal kell párhuzamba hoznia a hallgatónak, amelyekkel kapcsolatosan már ismer matematikai fogalmakat, és amelyek absztrakt módon fogják meg a feladat lényegét.

Ilyen például egy való életbeli optimalizálós feladat felírása például egy egyenletrendszerrel, vagy logikai formulákkal, esetleg egy gráffal, stb. Automatás feladatoknál ennek kevesebb a jelentősége, később látni fogunk olyan típust ahol gráftulajdonságokat kell ellenőrizni automatával, ott a gráftulajdonságok szótulajdonságokra való átalakítása például modellezés.

Redukció: Ebben a részben a már megértett és kezelhető fogalmakra hozott feladatot olyan alakra kell átalakítani, amit a hallgató meg is tud oldani. Már a modellezés menete is személyfüggő lehetett, de ez a fázis már végképp az, hiszen egy problémát többféleképpen meg lehet oldani. A legjobb az, ha minél egyszerűbb módot talál a hallgató. Automatánál redukció az például, hogy felismerjük, hogy az a szó, ami „*a-val kezdődik és ba-val kezdődik*” nem létezhet és ezzel a feladat nagyjából meg is van oldva.

Továbbá redukció az is, amikor olyan ekvivalens alakra hozzuk a feladatot, amit

könnyen meg tudunk oldani.

Konstrukció: Ebben a részben a már kellően redukált és jól megfogalmazott feladatra találnunk kell egy módszert (algoritmust), ami megoldja azt. Konstrukció például két automata metszete. De ez nem ilyen egyszerű, mert a hallgató valószínűleg kevés konstrukciót ismer, illetve amit ismer azt sem biztos hogy jól. Ezért itt eszébe kell, hogy jusson a konstrukció menete, vagy ha nem ismeri, akkor ki kell találnia a konstrukció menetét, ami nehéz és időigényes. Ezt a részt a redukciótól nehéz elválasztani, hiszen a hallgató pont olyan alakra próbálja redukálni a feladatot, amire van általa jól ismert konstrukció, de ez nem mindig sikerül.

Implementáció: Itt a már ismert/kitalált konstrukció elvégzése a feladat, itt áll elő a megoldás. Ez könnyűnek tűnhet, de ha nagy a feladat, akkor könnyű elszámolni, hibázni. Itt a pontosság, következetesség a fontos.

5.2. Részfeladat megoldásának lehetséges útjai

A fentebbi modellből látható, hogy a feladatmegoldás útja általában korántsem egyenes, ezért az időigénye instabil lehet, hiba esetén sokszor újra kell kezdeni egy részt ami sok időt ad a feladat megoldásának idejéhez. Ennek modellezésére pár lehetséges út a részfeladat megoldásához:

Intuíció: A hallgató pontosan tudja, hogyan kell megoldani az adott feladatot, valószínűleg azért, mert már rengeteget gyakorolta azt a részt.

Ennek időigénye minimális és stabil. A hiba esélye minimális.

Keresés: A hallgató ismeri a részfeladat megoldásának menetét, de nem emlékszik pontosan, ki kell próbálnia pár variációt mire rájön melyik is volt a jó.

Ennek időigénye közepes, és relatíve stabil. A hiba esélye csekély, mert ha rosszul kezd el, érezni fogja, hogy ez nem az, mint ahogy korábban, például az órán megoldotta.

Levezetés: A hallgató nem ismeri a részfeladat megoldásának menetét, sosem csinált ilyet, de birtokában van olyan ismereteknek, amelyekből a megoldás helyes menete levezethető.

Ennek időigénye már magas, és igen instabil, a hiba esélye nagy. Nagyban függ attól, hogy a hallgató például kipihent-e, és mekkora gyakorlata van az adott területen. Ha rossz irányba indul el az lehetetlenné is teheti az időben történő megoldást.

Találgatás: Ha levezetni sem tudja a megoldást, akkor nincs más, mint hogy találgat. Kellően összetett feladatnál ez szinte lehetetlen is lehet.

Az időigénye a legmagasabb, leginstabilabb és szinte biztos a hiba.

De fontos megemlíteni, hogy a találgatás nehézségét nagyban meghatározza az, hogy mekkora a keresési tér. Ha a keresési tér kicsi, akkor a találgatás is időben stabil.

Itt nagyon lényeges az is, hogy milyen visszacsatolása van a hallgatónak a találgatás során. Belső visszacsatolás esetén a hallgató látja azt, hogy a megoldása nem jó, mert például a példa inputokból nem a megfelelő példa outputot csinálja. Külső visszacsatolás esetén többször is beküldheti a feladatot és láthatja, hogy az jó-e.

Hosszabb távon ha a keresési tér kicsi, és van visszacsatolás, akkor a hallgató látja, hogy melyik feladatra mi a jó megoldás és már ebből is képes következtetéseket levonni, amelyek birtokában egy későbbi feladatot már lehet, hogy le is tud vezetni.

5.3. A feladatmegoldás céljai

A fentebbi modellek látván felmerül a kérdés, milyen feladatot kapjon a hallgató, mi a célja a feladatnak, miben fejleszti a hallgatót, mit kér pontosan számon.

Egy kiegyensúlyozott feladatban lehetséges, hogy mind az 5 fázis nehéz, de attól függően, hogy mi a cél, az egyes fázisokat lehet nehezebbé, könnyebbé tenni.

A lehetőségek fázisokra bontva:

Értelmezés: Ha a szövegértést szeretnénk hangsúlyozni, akkor fontos, hogy a feladat kellően összetett módon, hosszan legyen megfogalmazva, ám a feladat lényegében ne legyen annyira összetett. Tehát valamilyen egyszerű dolgot kell minél bonyolultabban tálalni.

Az értelmezés során az intuíción van a hangsúly, mert ha a hallgató nem érti a feladatot, és nem kap hozzá megfelelő magyarázatot és példákat, akkor a keresés, levezetés, találgatás értelmetlen, nem fogja tudni megoldani a feladatot. Az időigény ezért stabil, vagy tudja és akkor kevés, vagy nem és akkor végtelen.

Modellezés: A modellezést nem könnyű nehezebbé tenni, mert a keresési tér nagysága miatt itt nem nagyon lehet levezetni, találgatni. Ha az órán gyakorolt modelleket nem ismeri, nem valószínű, hogy megtalálja a megfelelőt. Az időigény itt is stabil, vagy tudja és kevés, vagy nem és akkor végtelen.

Redukció: A redukciót az értelmezéshez hasonlóan úgy lehet nehezzé tenni, ha a

matematikai fogalmakkal már felírt modell összetett, de azon sokat lehet egyszerűsíteni, vagy vannak rá olyan módszerek, amellyel könnyen megoldható. Az időigény itt már instabil, mert lehetőség nyílik és általában szükség is van keresésre, levezetésre, ami attól függően, hogy mennyi zsákutcába fut a hallgató sok is lehet és kevés is.

Konstrukció: A konstrukciók nehézsége összeforr a redukciókéval. Ha nehezzé akarjuk tenni a feladatot, akkor nem engedjük, hogy azt egyszerű konstrukcióval is meg lehessen oldani és odafigyelünk, hogy a feladat ne legyen egy egyszerű, speciális eset.

Tehát itt megszabhatjuk közvetlen, hogy mennyire legyen nehéz és időigényes a konstrukció, azzal, hogy milyen konstrukciókra engedjük redukálni a feladatot.

Itt nagyon lényeges a konstrukciók algoritmikus összetettsége, mert ez fogja meghatározni, hogy mennyire lehet azt levezetni, vagy esetleg még találgatni is.

Implementáció: Ennek nehézsége nagyban függ a végeredmény nagyságától, a konstrukciók elvégzésének hosszától. Ha sok számolás kell, akkor nehezebb az implementáció és könnyebb hibázni. Ettől függ az is, hogy mennyire lehet találgatni.

5.4. A feladatok nehézségének szabályozása

Bármilyen kisebb célra is fókuszálunk a feladatok kapcsán, minden esetben fontos, hogy a hallgató a feladatok által a célok felé haladjon, azokat egyre jobban megközelítse. A hallgató nem kaphat túl könnyű feladatot, de túl nehezet sem. Tehát döntenünk kell, hogy egy adott hallgatónak mikor, milyen feladatokat adunk, hogy fejlesszük. Ha ezt egy programmal szeretnénk megtenni egy e-learning rendszerben, akkor több lehetőségünk is van, íme pár:

5.4.1. Statikus fejlődési fa

Ennél a modellnél minden feladattípushoz meghatározzuk, hogy mik az előfeltételei. Először csak olyan feladatok közül kap feladatot a hallgató amelyek könnyűek és nincs előfeltételük. Erre egy fát építünk fel, amelyben felírjuk a típusokat, és hogy a típusnak mik az előfeltételei.

Ez nagyon egyszerű és hatékony is, hiszen így a feladatok nehézségét a hallgató tudásához tudjuk egyeztetni. Ilyet terveztem az e-learning rendszerhez, de végül idő hiányában ez nem került implementálásra.

5.4.2. Statisztikai módszerek

Az előző módszernél azt az állítást, hogy a hallgató meg tud oldani egy feladatot, feltéve, hogy azok előfeltételeit meg tudja oldani, a fa készítőjének személyes tapasztalataira alapoztuk. De ezen előfeltételeket statisztikai módszerekkel is felépíthetjük. Ha megfelelő mennyiségű adatunk van arról, hogy milyen feladatokat mely hallgató mennyi idő alatt oldotta meg, akkor ebből akár tetszőleges statisztikai módszerekkel (akár neurális hálókkal) meg tudjuk becsülni, hogy melyek azok a feladatok, amelyek egy hallgatónak pont megfelelő nehézségűek, de akár egy fejlődési fát is fölépíthetünk az adatokból.

Ez egy érdekes módszer és valószínűleg gyakorlatban ez lenne a leghatékonyabb.

5.4.3. Feladatmegoldási modellel történő finomítás

A statisztikai módszerekkel kontrasztban, elkezdhetjük a megoldási folyamatot apróbb részekre bontani, ezek egyrészt a már fentebb ismertetett általános modellek, másrészt magukat a feladatokat is atomjaikra tudjuk bontani.

Ilyen például, hogy a hallgató képes-e felismerni, hogy két automatát egyszerre működtetve az állapotaikat egy automataként is modellezheti, vagy hogy egy bizonyos betű számolása során a releváns információk véges halmazból tevődnek ki, és ezek megfigyelhetőek állapotoknak.

Ez a módszer nagyon bonyolult, és bár elméletileg ez lenne a legerősebb, a kivitelezés összetettsége miatt valószínűleg a statisztikai módszerek jobb eredményt adnak.

5.5. A feladatok sokszínűségének növeléséről

Természetes fogalomtér

A feladatok a következő alakot veszik föl: $\langle \text{valamiről} \rangle$ állítunk $\langle \text{valamit} \rangle$. Ezért lényeges, hogy milyen halmazból kerülnek ki azok a $\langle \text{valamik} \rangle$, amelyekről állítani fogunk valamit. Ezt hívom fogalomtérnek.

A természetes fogalomtér olyan fogalmakból áll, amelyek közvetlen kapcsolódnak a generált halmaz általunk használt definíciójához.

A mi esetünkben a véges automaták definíciójához olyan fogalmak kapcsolódnak, mint a például a betűk, szavak, szavak konkatenációja, halmazelméleti fogalmak, logikai állítások, egész számok. Ezek alkotják hát a természetes fogalomteret. Továbbá nem tartoznak a természetes fogalomtérbe például a gráfok, tömbök, valós számok, kutyák, macskák. A továbbiakban pár módszert ismertetek a sokszínűség növelésére.

Típusok kézi bővítése

Ebben az esetben megpróbálunk kitalálni feladatokat, amelyek még nincsenek a listánkban. El kell gondolkoznunk, hogy mik azok a fogalmak, amikre még nem adtunk feladatot. Ilyen például, ha a 2 legközelebbi a betű közötti szóról állítunk valamit, ilyen még nincs a listában. Továbbá csinálhatunk úgy is feladatot, hogy olyan dologról állítunk valami újat, amiről már állítottunk. Persze figyelniünk kell arra, hogy a generált halmazba belessen, tehát felismerhető legyen jelen esetben véges automatával.

Típusok automatizált bővítése

Az előző módszer nehézsége, hogy nem biztos, hogy eszünkbe jut valami új. Könnyen lehet elsiklunk valami mellett. A fogalomterek modellezésével azonban generálhatóak is állítások, azonban ezekkel a probléma az, hogy nem biztos, hogy értelmes magyar mondatra fordíthatók és az sem biztos, hogy számunkra hasznosak. Ez a módszer elég fejlett és érdekes számomra, de nem tudtam vele a rendelkezésre álló időben foglalkozni.

Fogalomtér váltós feladatok

Könnyebb kreatívnak lennünk, ha nem kötjük magunkat a természetes fogalomtérhez. Gráfokról például sokféle tulajdonságot ismerünk, amelyekre feladatot fogalmazhatunk meg. Ez esetben azonban azt is ki kell találnunk, hogy a gráfok reprezentációjából hogyan fordítunk szavakra, és a gráf tulajdonságokhoz milyen szó tulajdonságok tartoznak (redukció).

Példa:

Van egy 3 csúcsú teljes gráfunk, csúcsainak neve a, b, c . Az input szó ezen gráfnak egy sé-tája a csúcsok betűjeleivel (pl. $abacba$). Írj automatát, ami csak azon bejárásokat fogadja el, amelyek nem tettek meg kört a gráfban.

Erre a feladatra lehet véges automatát írni és érdekes is. Könnyű ilyen feladatokat írni csak az nem könnyű, hogy felismeri-e véges automata.

Mindazonáltal az ilyen feladatok nagyon hosszúak és idegennek tűnnek a véges automátáktól, ezért bizonyos esetekben egy trükkkel a feladat szövegét vissza tudjuk fordítani a természetes fogalomtérbe.

A fentebbi feladat például ekvivalens ezzel:

Írj olyan $\{a, b, c\}$ abc-jű véges automatát, ami a következőt ismeri fel: szó, amelyben bármely két azonos betű között páratlan sok betű van és egyetlen betű sem szerepel kétszer egymás után.

Emergens feladattípusok

A típusos generálás során a rendelkezésre álló atomok kombinációjával új feladatokat képzünk. Azonban úgy tűnhet, hogy új feladattípusokat nem fogunk tud ilyen módon képezni. Ez azonban nem így van. Az általunk felírt típusrendszer által ugyanis a feladatokat csak egy bizonyos szempontból írtuk le, és léteznek más szempontok is.

Például:

Szó, amelyben az a betűk számát tízes számrendszerben felírva az utolsó számjegy 0, vagy 2, vagy 4, vagy 6, vagy 8.

Ez a feladat ekvivalens a következővel:

Szó, amelyben az a-k száma páros.

Ha a *<páros>* típus még nem volt benne a típusrendszerünkben, akkor itt új típust kaptunk, emergens viselkedés lépett fel.

Procedurális generálásban annak felismerése, hogy van-e a rendszerben valamilyen emergens viselkedés nehéz és érdekes feladat. Jelen esetben az automatáknál jó heurisztika erre, ha megfigyeljük, hogy a megoldás automatában az állapotok száma a felesleges szimbólumok elhagyása utáni minimalizálás során erősen csökken-e. A fentebbi példában is ez a helyzet.

6. fejezet

Összegzés

6.1. A feladatgeneráló rendszerek előnyei a hagyományos módszerekkel szemben

A legfontosabb kérdés egy ilyen rendszernél, hogy milyen előnyökkel jár az egyszerűbb, hagyományosabb módszerekkel szemben. Erre a következőkben pár példa.

Személyre szabott feladat nehézség

Hagyományos esetben mindenki ugyanolyan nehéz feladatokat kap. Ez egy dolgozat során nyilvánvaló, azonban a tanulás során fontos, hogy a témában kevésbé jártas hallgatók először könnyebb feladatokon keresztül tanulhassanak, de a tapasztaltabb hallgatók is olyan feladatokat kapjanak, melyek kihívást jelentenek számukra. Ezt hagyományos módszerekkel nehéz garantálni, egy e-learning-es feladatgenerálóval viszont ez megoldható.

Könnyebb javítás, digitalizált rendszer

A feladatokat a rendszer másodpercek alatt ki tudja javítani, így az oktátónak több szabad ideje marad és ezt az időt más, fontosabbak dolgokra tudja használni.

Továbbá egy ilyen környezetben a hallgatók bármikor gyakorolhatnak és folyamatos visszajelzést kapnak a tudásukról.

Speciális esetek lefedése

Kézzel válogatott feladatoknál könnyen előfordulhat, hogy a feladatok bizonyos speciális, nehezen megoldható eseteket nem fednek le. Ilyenkor negatív lehet, hogy a hallgató olyan feladatot kap a dolgozaton, amiről fogalma sincs, hogy kellene megoldani, pedig ő gyakorolt. Továbbá az is lehetséges, hogy pont emiatt az oktató nem mer a dolgozatban nehéz feladatokat adni.

Egy jól megépített generálórendszerrel azonban a véletlenszerűség miatt a végtelenben 1 valószínűséggel elő fog kerülni az összes nehéz típus, akár olyanok is amikről senki

nem tudott (ez mondjuk csak akkor igaz, ha a generált halmaz korlátozva van).

Az oktató ezért nagyon nehéz feladatokat is kérhet, és a hallgató a gyakorlással garantálni tudja, hogy eredményes lesz a dolgozat megírásában.

6.2. Példaprogram ismertető

A szakdolgozatban taglalt összefüggésekre, ötletekre egy programot is írtam. A program képes feladatszövegeket generálni, továbbá ezen feladatok egy megoldását is legenerálja, amely segítségével képes egy lehetséges megoldást kiértékelni, hogy jó-e.

Eredetileg azt terveztem, hogy egy ablakos kezelőfelületet is csináljak, amelyben a megoldásokat be lehet írni és ott kiértékeli azokat, továbbá a főntebb vázolt statikus fejlődési fát valósítottam volna meg a feladatnehézség szabályozására. Erre nem jutott sajnos már idő, de az elméleti szempontból fontos részeket (szöveg, etalon generálás, kiértékelés) képes elvégezni a program, és jól szemlélteti a szakdolgozat témáját.

A program 3633 kódsorból áll és minden szükséges funkciót (automata konstrukciók stb.) én implementáltam benne. Tartalmaz számos unit testet is (habár ezek tesztke-rerendszerbe nem lettek beillesztve, csak magamnak csináltam, hogy ellenőrizzem az algoritmusok helyességét).

A programot ha most futtatjuk, akkor az *out.txt*-be generál feladatokat. A dolgozat végén levő mellékletben pár válogatott kimenetét másoltam be a programnak (különböző abc-kkel).

A program forráskódja a szakdolgozattal együtt elérhető a <https://github.com/pocokb/automatas-feladat-generalo> címen. A hátsó kötetáblában található CD-n is ugyanez a tartalom található.

Irodalomjegyzék

- [1] Zoltán Fülöp, *Formal Languages and Syntactic Parsing, (in Hungarian)* Polygon, Szeged, 1999, 2nd edition 2004.
- [2] J. E. Hopcroft and R. M. Karp, *A linear algorithm for testing equivalence of finite automata*, Technical Report TR 71-114, Cornell University, December 1971.
- [3] Arnaud Mary, *Enumeration algorithms lecture slides* Claude Bernard University Lyon 1 2015.

Nyilatkozat

Alulírott Bencsik Dávid programtervező informatikus BSc szakos hallgató, kijelentem, hogy a dolgozatomat a Szegedi Tudományegyetem, Informatikai Intézet Számítástudomány Alapjai Tanszékén készítettem, programtervező informatikus BSc diploma megszerzése érdekében.

Kijelentem, hogy a dolgozatot más szakon korábban nem védtem meg, saját munkám eredménye, és csak a hivatkozott forrásokat (szakirodalom, eszközök, stb.) használtam fel.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozatomat a Szegedi Tudományegyetem Informatikai Intézet könyvtárában, a helyben olvasható könyvek között helyezik el.

Szeged, 2018. május 17.

.....

aláírás

Melléklet

Itt a példaprogram lehetséges kimeneteiből válogattam párat:

Feladat: Adj meg olyan $\{0,1\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: szó, ami 2-vel osztható egymás utáni 0-ból áll!

Felismert szavak például:

000000 0000 00

Egy megoldás:

Number of states = 4

Start state = q_0

State transitions:

$q_0 \xrightarrow{0} q_2$

$q_0 \xrightarrow{1} q_1$

$q_1 \xrightarrow{0} q_1$

$q_1 \xrightarrow{1} q_1$

$q_2 \xrightarrow{0} q_3$

$q_2 \xrightarrow{1} q_1$

$q_3 \xrightarrow{0} q_2$

$q_3 \xrightarrow{1} q_1$

Goal states:

q_0, q_3

Feladat: Adj meg olyan $\{0,1\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: szó, amelyre nem igaz, hogy minden 0-t 0 követ!

Felismert szavak például:

000000 000001 001111 00111 0011 001 00 010000 010001 01000 010010 010011

Egy megoldás:

Number of states = 2

Start state = q_0

State transitions:

$q_0 \xrightarrow{0} q_1$

$q_0 \xrightarrow{1} q_0$

$q_1 \xrightarrow{0} q_1$

$q_1 \xrightarrow{1} q_1$

Goal states:

q1

Feladat: Adj meg olyan $\{0,1\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: szó, ami 111-gyel kezdődik és $|W|0 + |W|1$ páros számú!

Felismert szavak például:

111000 111001 111010 111011 1110 111100 111101 111110 111111 1111

Egy megoldás:

Number of states = 6

Start state = q0

State transitions:

q0 -(0)-> q5

q0 -(1)-> q1

q1 -(0)-> q5

q1 -(1)-> q2

q2 -(0)-> q5

q2 -(1)-> q3

q3 -(0)-> q4

q3 -(1)-> q4

q4 -(0)-> q3

q4 -(1)-> q3

q5 -(0)-> q5

q5 -(1)-> q5

Goal states:

q4

Feladat: Adj meg olyan $\{a,b\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: szó, amelyben $|W|a$ 3-mal osztható!

Felismert szavak például:

aaaaaa aaabbb aaabb aaab aaa aababb aabab aaba aabbab aabba aabbbba baaa babaa bbbb
bbb bb b

Egy megoldás:

Number of states = 3

Start state = q0

State transitions:

q0 -(a)-> q1

q0 -(b)-> q0

q1 -(a)-> q2

$q1 \xrightarrow{-(b)} q1$

$q2 \xrightarrow{-(a)} q0$

$q2 \xrightarrow{-(b)} q2$

Goal states :

$q0$

Feladat: Adj meg olyan $\{a,b,c\}$ abc-jű automatát amely a következőt ismeri fel: szó, amelyre nem igaz, hogy $|W|_a + |W|_b$ páratlan számú vagy nem igaz, hogy legfeljebb 2 egymás utáni a-ból áll vagy tartalmaz c-t!

Felismert szavak például:

aaabbb aaabbc aaabb aaabca aaacaa aaacb aaacbb aaaccc aaacc aaac aaa aabaaa aabaab
aabaac aabaa aabaca aabacb aabacc

Egy megoldás:

Number of states = 3

Start state = $q0$

State transitions :

$q0 \xrightarrow{-(a)} q2$

$q0 \xrightarrow{-(b)} q1$

$q0 \xrightarrow{-(c)} q1$

$q1 \xrightarrow{-(a)} q1$

$q1 \xrightarrow{-(b)} q1$

$q1 \xrightarrow{-(c)} q1$

$q2 \xrightarrow{-(a)} q1$

$q2 \xrightarrow{-(b)} q1$

$q2 \xrightarrow{-(c)} q1$

Goal states :

$q0, q1$